

УДК 334.012.6

Соляр В.В.*кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри фінансів та обліку**Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

СТАН І НАПРЯМИ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ З ПОЗИЦІЙ УКРІПЛЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ

На основі аналітичного огляду стану підприємництва в Україні виявлено проблемні місця у секторі малого бізнесу за ознаками кількісного складу, рівня зайнятості, обсягу виробництва та участі у створенні ВВП. Це критерії, за якими може визначатися вплив діяльності малих підприємств на ефективність функціонування економіки та її конкурентоспроможність. Запропоновано перелік видів економічної діяльності для малої приватної ініціативи з урахуванням практики ведення бізнесу в Україні. Зазначено перспективні види малого бізнесу та напрями державної політики зі створення інноваційного макросередовища для їх розвитку.

Ключові слова: малий бізнес, конкурентоспроможність, інновація, методи стимулюючої дії, сучасні види малого бізнесу.

Соляр В.В. СОСТОЯНИЕ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ МАЛОГО БИЗНЕСА В УКРАИНЕ С ПОЗИЦИЙ УКРЕПЛЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ЭКОНОМИКИ

На основе аналитического обзора состояния предпринимательства в Украине выявлены проблемные места в секторе малого бизнеса по признакам количественного состава, уровня занятости, объема производства и участия в создании ВВП. Это критерии, по которым может определяться влияние малых предприятий на эффективность функционирования экономики и ее конкурентоспособность. Предложен перечень видов экономической деятельности для малой частной инициативы с учетом практики ведения бизнеса в Украине. Указаны перспективные виды малого бизнеса и направления государственной политики по созданию инновационной макросреды для их развития.

Ключевые слова: малый бизнес, конкурентоспособность, инновация, методы стимулирующего воздействия, современные виды бизнеса.

Soliar V.V. THE STATE AND DIRECTIONS OF SMALL BUSINESS DEVELOPMENT IN UKRAINE IN TERMS OF STRENGTHENING THE COMPETITIVENESS OF THE ECONOMY

Basing on the analytical review of the state of entrepreneurship in Ukraine the problem areas in the small business sector on the grounds of the quantitative composition, employment, production and participation in the creation of GDP were identified. These are the criteria by which the impact of small businesses on the effective functioning of the economy and its competitiveness can be determined. The list of types of economic activity for small private initiatives based on business practices in Ukraine was offered. The perspective views of small business and directions of the state policy for creation an innovative environment for their development were singled out.

Keywords: small business, competitiveness, innovation, methods of stimulating effect, modern businesses.

Постановка проблеми. Важливою умовою зростання конкурентоспроможності економіки України, закріплення позицій та розвитку підприємництва є інноваційна політика, побудована на результатах науково-технічного прогнозування, сучасних інструментах маркетингу, розширенні та створенні нових ринків товарів і послуг. Стимули ринкової самоорганізації у взаємодії з цілепокладанням держави на пріоритетний розвиток малої приватної ініціативи є дієвим механізмом структурних змін у цьому напрямі. Адже саме малі підприємства є невід'ємними елементами інноваційних процесів в умовах постіндустріальної економіки, вони закладають основи ринкових відносин на засадах формування конкурентного середовища, сприяння нововведенням та зростання ефективності виробництва. З урахуванням ознак фінансової кризи в країні, коли ризики зростають, а інвестиційна активність в економіці знижується, для майбутнього сучасної економіки саме сектор малого підприємництва може стати поштовхом до розвитку.

Однак, як свідчить статистика, в Україні малий бізнес не отримав достатнього поширення, його внесок в поживлення економіки незначний, як і частка високотехнологічних підприємств. Значна частина бізнесу знаходиться у «тіні», тому об'єктивно оцінити його економічну і соціальну роль складно.

Усіма зазначеними обставинами та наявністю великої кількості публікацій у вітчизняних і зарубіжних виданнях визначається актуальність дослідження перспективних напрямів розвитку малого підприємництва в Україні в сучасних умовах. Це

монографії та публікації у фахових періодичних виданнях таких авторів, як З. Борисенко, З. Варналій, Н. Зайцева, А. Казанцев, Л. Мінделі, І. Комарницький, І. Радамовська, Г. Рижаківа та ін., аналітичні та наукові доробки вчених і співробітників державних служб та інститутів з розвитку підприємництва.

Разом з тим саме аспект залежності розміру підприємства та можливості технологічного оновлення виробничого потенціалу країни, теоретичне обґрунтування методів стимулювання розвитку найбільш ефективних видів малого бізнесу, що важливі не тільки для задоволення потреб населення, а й укріплення динаміки і конкурентоспроможності країни на позиціях інноваційності, недостатньо вивчений та потребує глибокого дослідження.

Постановка завдання. Тому мета роботи – визначити сучасні напрями і форми розвитку малого бізнесу в Україні з урахуванням його ролі в інноваційному прогресі, визначити методи його стимулювання у бік укріплення конкурентоспроможності економіки. **Мета дослідження** деталізується у таких завданнях:

- здійснити порівняльний аналіз структури підприємництва в Україні за останні роки за розміром, кількістю зайнятих та обсягом реалізованої продукції;
- на основі систематизації сучасних факторів розвитку малого підприємництва в Україні пояснити внесок цього сектора у створення ВВП;
- вивчити галузеву структуру малих підприємств та їх місце у підприємницькому секторі в цілому;
- обґрунтувати перспективність розвитку окремих інноваційних видів малого бізнесу;

– скомпонувати заходи державної політики стимулюючої дії у секторі малого підприємництва, аналіз яких стане предметом подальших досліджень.

Досягнення поставлених у роботі завдань здійснено з використанням засобів економічного, логічного, структурного і порівняльного аналізу, методу узагальнення і синтезу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати проведеного аналізу структури підприємництва в Україні з 2010 по 2013 рр. свідчать про те, що у загальній кількості підприємств найбільша частка за розмірами бізнесу припадає на фізичних осіб (ФО)-підприємців (близько 80%), що представлені суб'єктами малого та середнього бізнесу, та малі підприємства (до 21%) (табл. 1). У 2013 р. питома вага малих підприємств та ФО-підприємців у загальній кількості підприємств склала 98,96%. Найменш сприятливі умови для нарощування великого та середнього бізнесу, адже його частка незначна як у абсолютних, так і у відносних показниках (близько 1%). Хоча у 2012 р. порівняно з 2010 р. зафіксовано збільшення кількості великих підприємств з 586 до 698 одиниць, що у процентному відношенні склало 19%, то у 2013 р. значення показника знову повернулося до рівня 2011 р., а їх питома вага у загальній кількості не змінилася (табл. 2). Динаміка чисельності середніх підприємств протягом аналізованого періоду також характеризується стійкою тенденцією до зменшення (-10%).

При цьому найбільше робочих місць формується також у секторі малого підприємництва, у тому числі ФО-підприємців, третина – на середніх під-

приємствах. Якщо аналізувати розподіл підприємств за розміром реалізованої продукції, то, за даними 2013 р., на великі підприємства припадало 39,62% товарів і послуг, 38,36% – на середні, 15,46% – на малі підприємства, 0,48% та 6,08% – питома вага обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) ФО-підприємцями середнього та малого бізнесу відповідно.

Найбільшу динаміку даного показника також демонструють великі підприємства – 22,53% та підприємці – фізичні особи – до 28,67% (див. табл. 2).

Таким чином, не дивлячись на можливо високий рівень конкуренції у секторі малого підприємництва за абсолютною кількістю таких підприємств, як за споживача, так і між найманими працівниками за робоче місце, необхідним з точки зору збереження міцного потенціалу для економічного зростання в країні є розвиток середніх та великих бізнесових структур. Це підтверджує показник частки таких підприємств у створеному ВВП, що становить 85% (табл. 3).

Відтак, на нашу думку, це не відображає оптимального сценарію розвитку підприємницької ініціативи в Україні. Економічно розвинені й соціально стабільні країни демонструють успішну практику нарощування ВВП за рахунок доходів малого бізнесу, що є більш мобільним, швидкокоопунним та конкурентоспроможним.

Порівнювані з показником по Україні в представленій таблиці 3 тільки Казахстан та Грузія, що мають 17 і 16% малих підприємств відповідно. Особливості вітчизняної практики ведення малого бізнесу, а

Таблиця 1

Розподіл підприємств за розміром та кількістю зайнятих у 2010–2013 рр.

Роки	Структура підприємництва за розміром, %				Структура підприємництва за кількістю зайнятих, %			
	великі	середні	малі	ФО підприємці	великі	середні	малі	ФО підприємці
2010	0,03	0,96	16,36	82,65	22,28	31,50	20,10	26,13
2011	0,04	1,22	20,82	77,92	24,09	32,00	20,58	23,33
2012	0,04	1,26	21,51	77,19	24,95	31,58	20,60	22,88
2013	0,04	1,10	21,70	77,16	24,50	30,96	20,67	23,87

Джерело: дані Державного комітету статистики України [1], розрахунки автора

Таблиця 2

Основні структурні показники діяльності суб'єктів господарювання

Усього	у тому числі			
	підприємства			фізичні особи-підприємці
	великі	середні	малі	
Кількість суб'єктів господарювання, одиниць				
2010	2183928	586	20983	357241
2011	1701620	659	20753	354283
2012	1600127	698	20189	344048
2013	1722070	659	18859	373809
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб				
2010	10772,7	2400,3	3393,3	2164,6
2011	10164,5	2449,0	3252,6	2091,5
2012	9957,6	2484,2	3144,2	2051,3
2013	9729,1	2383,7	3012,1	2010,7
Обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг), млн грн				
2010	3596646,4	1401596,8	1396364,3	568267,1
2011	4202455,2	1775829,0	1607628,0	607782,4
2012	4459818,8	1761086,0	1769430,2	672653,4
2013	4334453,1	1717391,3	1662565,2	670258,5
2013 до 2010, %	120,51	122,53	119,06	117,95

Джерело: дані Державного комітету статистики України [1]

також думка провідних експертів сходяться на таких дестимулюючих факторах розвитку малого бізнесу, як штучно створені складні умови ведення справи, висока вартість кредитних ресурсів та податкових платежів, складність у прогнозуванні інвестицій та низька купівельна спроможність громадян. За оцінками фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, середні витрати населення України зараз становлять близько 3,2 тис. євро на рік, що у 4 рази менше середньоєвропейського показника – 12,8 тис. євро. Як наслідок, значна кількість підприємств формує тіньовий сектор економіки (44% ВВП) [2].

Таблица 3

Питома вага малого бізнесу у формуванні ВВП у країнах світу

Країна	Частка малого бізнесу у ВВП, %	Країна	Частка малого бізнесу у ВВП, %
Італія	70	Австрія	45
Фінляндія	65	Узбекистан	40
Німеччина	60	Туреччина	40
Чехія	53	Канада	30
Великобританія	52	Білорусь	23
Франція	52	Росія	22
Польща	47	Казахстан	17
США	46	Грузія	16
		Україна	15

Джерело: за даними інформаційно-довідкової служби журналу «Кореспондент» [2]

Стимулом для нарощування малого сектору підприємництва в Україні, звичайно, повинна стати дієва й активна державна політика, побудована на

унаслідкуванні позитивного досвіду зарубіжних країн (США, Китаю, країн Азії, Європи), що передбачає розширення доступу підприємців до дешевих кредитних ресурсів; надання інформаційної і технічної підтримки підприємцям на всіх стадіях розвитку підприємства; збільшення рівня зайнятості на підприємствах малого бізнесу; спрощення відкриття та ведення власної справи.

Результатом проведення такої політики має стати стабільний розвиток малого бізнесу, нарощування прибутків та зростання рівня конкуренції на міжнародних ринках товарів та послуг, у тому числі за рахунок активізації інноваційних процесів. Сьогодні малі підприємства представлені всіма видами економічної діяльності, та найбільший обсяг реалізованих товарів і наданих послуг за показниками 2013 р. у оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів – 347559,1 млн грн (51,6%), децю менші у промисловості – 77113 млн грн (11,5%), будівництві – 55803,6 млн грн (8,3%), сільському, лісовому та рибному господарстві – 48838,4 млн грн (7,3%). Обсяг наданих послуг малими підприємствами транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності; операцій з нерухомим майном; професійної, наукової та технічної діяльності становив відповідно за кожним сектором близько 30 млн грн (4,5%) (табл. 4).

У порівнянні з великими та середніми бізнесовими структурами малі підприємства лідирують у процентному відношенні до загального обсягу реалізації відповідного виду діяльності у секторі надання інших видів послуг (67,7%), освіти (60,7%), здійсненні операцій з нерухомим майном (58,7%) тощо.

Оскільки малі підприємства є активними у багатьох видах економічної діяльності, то саме вони повинні стати основними провідниками впровадження

Таблица 4

Обсяги реалізованих товарів, послуг підприємств за їх розмірами та видами економічної діяльності¹ у 2013 році¹

Види економічної діяльності	Усього, млн грн	у тому числі підприємства					
		великі		середні		малі	
		млн грн	у %	млн грн	у %	млн грн	у %
Усього	4050215,0	1717391,3	42,4	1662565,2	41,0	670258,5	16,6
у тому числі							
сільське, лісове та рибне господарство	161130,3	23440,6	14,6	88851,3	55,1	48838,4	30,3
промисловість	1473091,5	934135,1	63,4	461843,4	31,4	77113,0	5,2
будівництво	141125,7	15730,7	11,2	69591,4	49,3	55803,6	39,5
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	1612134,4	495334,6	30,7	769240,7	47,7	347559,1	21,6
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	207138,3	118497,8	57,2	59623,5	28,8	29017,0	14,0
інформація та телекомунікації	80410,4	39236,0	48,8	24181,7	30,1	16992,7	21,1
фінансова та страхова діяльність	92238,4	4052,3	4,4	78920,7	85,6	9265,4	10,0
операції з нерухомим майном	50218,0	2278,4	4,6	18447,7	36,7	29491,9	58,7
професійна, наукова та технічна діяльність	152777,2	77974,6	51,0	45234,6	29,6	29568,0	19,4
освіта	1786,8	–	–	702,1	39,3	1084,7	60,7
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	9193,7	–	–	6688,2	72,7	2505,5	27,3
мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	12527,8	3137,8	25,0	8151,3	65,1	1238,7	9,9
надання інших видів послуг	2637,4	–	–	850,9	32,3	1786,5	67,7

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ та з урахуванням зміни підприємствами основного виду економічної діяльності у 2013 році.

Джерело: дані Державної служби статистики України [3]

інновацій у всіх галузях економіки. Як правило, до 50% нововведень створюються і реалізуються саме у цьому секторі. При цьому частка інноваційних підприємств в розвинених країнах становить від 70% і вище, в Україні вона близько 15% [4, с. 147].

Враховуючи потенціал малого підприємництва у поширенні інноваційних процесів [5, с. 28], особливо життєздатних колективних малих підприємств, та наявність незаповнених ринкових ніш, перспективним, на нашу думку, є розвиток таких сучасних видів бізнесу:

- вендинг – оперативна купівля-продаж продуктів харчування за допомогою торгових автоматів, що має ряд таких переваг, як відсутність черг, відсутність контакту з торговим і обслуговуючим персоналом, відносна дешевизна і швидкість надання послуг;

- організація онлайн-бізнесу, що передбачає невеликі капіталовкладення та, у разі необхідності, часткову зайнятість (відкриття інтернет-магазинів, надання консультацій, публікація реклами);

- виробництво екопродуктів, сировиною для яких може стати екологічно чиста продукція без додавання хімічних речовин приміських ферм;

- продаж виробів ручної роботи, що завжди цікаві покупцям своєю унікальністю;

- заповнення ніші виробництва вітчизняної натуральної косметики, що може конкурувати за ціною у порівнянні з дорогими зарубіжними аналогами, організація її виробництва передбачає мінімальні перші вкладення;

- добре зарекомендувало себе відкриття невеличких торгівельних точок, розміщених поблизу житлових будинків або в них же, де мешканці можуть купити продукти харчування та товари побутової хімії;

- проведення навчальних курсів у вечірній час з вузької тематики та спеціалізації згідно із загальноосвітніми, університетськими чи професійними навчальними програмами;

- відкриття спеціальних колл-центрів, що надають консультативні та інформаційні послуги клієнтам різних підприємств, від прийняття замовлення до надання консультацій по гарячій лінії тощо;

- надання побутових послуг населенню – доставка замовлених товарів, ремонт побутових приладів, проведення дрібного ремонту в житлі;

- інтернет-посередництво у здійсненні платежів закордон за придбані товари в інтернет-магазинах та ін.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, аналіз структури підприємництва в Україні показав, що в абсолютному та відносному вимірі та за

кількістю зайнятих переважають саме малі підприємства. За обсягами реалізованої продукції, наданих послуг та часткою у сформованому ВВП малі підприємства не займають провідних позицій.

Зважаючи на значні переваги у функціонуванні малих підприємств порівняно з більшими бізнесовими структурами та з урахуванням позитивного досвіду розвинених країн, перспективним для економіки України є формування міцного сектора малого підприємництва. Він найкраще може закріпитися у таких провідних видах діяльності, як оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, промисловість, будівництво, сільське, лісове та рибне господарство, надання різних видів послуг, освіта, здійснення операцій з нерухомим майном. Перспективними, на нашу думку, є сучасні види малого бізнесу в інформаційному середовищі, секторі виробництва натуральних продуктів та косметики, виготовлення ексклюзивних речей ручної роботи тощо.

Для успішної реалізації потенціалу малого бізнесу необхідне формування сприятливого макросередовища з використанням стимулюючих інструментів державної кредитної, фінансової, інформаційно-технічної політики, політики у сфері зайнятості та ін., послаблення адміністративних обмежень. Механізми і методи ефективного взаємодії держави і підприємницького сектора мають відповідати сучасним потребам конкурентного зростання економіки та потребує детального вивчення й обґрунтування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Розвиток малого бізнесу в Україні гальмується потужним тиском бюрократії // Кореспондент. – 7 червня 2013 р. – № 22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.korrespondent.net/journal/>.
3. Обсяги реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності у 2013 році // Статистична інформація Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/fin/kp_ed/kp_ed_u/opr_ed_u_2013.htm.
4. Прилуцька І.А. Організаційні форми інноваційного підприємництва та стимулювання їх розвитку в Україні // Проблеми науки. – 2011. – № 12. – С. 27-33.
5. Осьмірко І.В. Визначення факторів розвитку інтернет-технологій з метою оптимізації інноваційної діяльності підприємств // Економіка: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди / За заг. редакцією акад. АПН України І.Ф. Прокопенка. – Х. : ХНПУ, 2014. – Вип. 14. – С. 146-159.